

ISSN 1305-5992

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Türkiyat Araştırmaları

Sayı 5

Güz 2006

ELEKTRONİK CÖNK KAVRAMI VE TÜRK HALKBİLİMİ'NİN DEĞERİ BİLİNMEYEN KAYNAKLARI

M. Mete TAŞLIOVA

Özet

Âşıklık geleneğinde, teknolojik gelişmelerle birlikte geniş kitlelere hitap etmenin bir yolu da kaset yapmak olarak ortaya çıkmaktadır. İlk örneklerinden bu güne kadar çok çeşitli özellikler içeren kasetlerde büyük bir zenginlik vardır. Bu kasetler günümüzde de yapılmaktadır ve popüler olduğu dönemde, yapımçı firmalar için olduğu kadar, âşıklar ve hedef kitle için de önem taşımaktadır. İçerik olarak cönklerin yüklendiği işlevlerin barındıran bu yapımlar cönklerden farklı olarak âşık ezgilerini barındırmasıyla da önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: âşık kasetleri, sözel şiir, cönk, elektronik cönk

The Concept of Electronical Conk and The Unappreciated Sources of Turkish Folklore

Abstract

In minstrel tradition, one of the ways of speaking to audience has been making a cassette. There is a big richness in those cassettes having very various specialties from their earlier examples to today. Those cassettes have been also produced today, and they are important for the production firms as the minstrels, and the audiences in their popular times. Those productions, which contain the same content of conks, are also of important different from conks as they have the melodies of minstrel.

Key words: minstrel cassettes, oral poetry, conk, electronic conk

Giriş

Bu çalışmada, cönkler ile âşık tarzı şiir ve hikâye geleneğinin, elektronik kayıt ortamında oluşturulmuş, özelde teyp kasetleri, genelde ise, kaydedilmiş malzeme halindeki külliyyatın niteliği, çeşitleri <tür> ve işlevleri

üzerinde durulacaktır. Türk Halkbilimi'nin değeri ve içerdığı zenginliği henüz keşfedilmemiş olan, elektronik kayıt altında bulunan malzemeye <elektronik cönk¹> dair açıklamaya geçmeden önce, cönk hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

Cönk: Kaynağı, İçeriği ve Kullanım Alanı

Eski kütüphanelerimizde veya şahısların ellerinde baba yâdigârı, çoğu zaman anonim, el yazması birtakım kitaplar vardır. Bu kitaplar şekil bakımından birer defterden başka bir şey değildir. Bunların alttan yukarıya, uzunlamasına açılanlarına “cönk”, sağdan sola, soldan sağa, bugünkü eserlerde olduğu gibi tertip edilenlerine “mecnûa” adı verilir. (Elçin 1997: 11; Türkçe Sözlük 2005: 374-375). Cönk kelimesi gerek gemi anlamıyla gerekse mecnua ve diğer anlamlarıyla XV. yüzyıldan beri Türkçe'nin çeşitli lehçelerinde kullanılmıştır (İslâm Ansiklopedisi 1993: 73).

Cönklerin ilk kaynağı sözlüdür. Cönklerle geçen şiirler sözlü yoldan gelmez. Bu yönüyle cönkler, anonim eserler olarak da kabul edilmektedir (Dizdaroğlu 1978a: 8213; İslâm Ansiklopedisi 1993: 74; Yıldırım 2003: 150-151). “Cönkler; 1.Yalnız halk şairlerinin şiirlerini ve destanlarını bir araya getiren toplamalardan ibaret değildir. 2.Bunlarda yalnız âşıkların değil, klâsik Türk edebiyatı şairlerinin manzumeleri de bulunmaktadır. Hattâ kimi cönklerde yalnızca Divan şairlerinin şiirleri toplanmıştır. Cönklerle, bunların şekline bakarak, kimi kez Dana Dili dendiğini biliyoruz. Bu adın Farsça'dan geldiğini göstermeye çalışan kimselere de, az da olsa, rastlanmaktadır. Halk arasında cönklerin şekline göre Sığır Dili olarak adlandırıldığını bilmekteyiz.” (Gökyay 1984: 112-113, 117; Sakaoğlu 1985: 219).

“Halk, gezici halk şairlerinin uğraklarında söyledikleri türküleri, koşmaları, destanları, fıkraları, hattâ hikâyeleri, çok kez aklında tutabildiği kadarıyla, eksik, ya da yanlış, kâğıda geçirmiş; maniler, bilmecelele doldurmuş; kendi hayatıyla ilgili ve kendince gerekli birtakım hastalıkların, türlü yollardan tedavilerini, reçeteleri, duaları, büyüleri, tılsımları, özel hayatına ait notları ve daha nice benzerlerini ve benzemezlerini bu kâğıtlara yazmıştır. Böylece sayısız ve birbirlerinden çok farklı cönkler meydana gelmiştir.” (Gökyay 1984: 117) “Cönk düzenleyen kişi, ilgili saz şairinin yaşadığı zamanda bu düzenleme işini yapmışsa daha az değişikliğe uğramış şiirleri yazıya aktarmış demektir. Ancak, cönk, saz şairinin yaşadığı çağdan sonraki yüzyıllarda düzenlenmişse, ister istemez, daha çok değişikliklere uğramış biçimi yazıya geçirilmiştir. Bu bakımdan, sözlü gelenekten gelen

¹ Ele alacağımız “Elektronik Cönk” yaklaşımı Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'na aittir. Kendisine, çalışmamın çerçevesini oluşturmadaki yardımları için teşekkür ediyorum.

metinle cönklerle yansıyan metin arasında, güvendiricilik açısından bir yeğleme yapılamaz.” (Dizdaroğlu 1978a: 8213). Hikmet Dizdaroğlu ayrıca (1978a: 8214; 1978b: 8234), cönklerin, yazılı kaynak olmalarına rağmen, içerdikleri parçalar itibariyle özgün ve çok sağlam metinler olamayabileceği üzerinde durmaktadır.

Cönklerin yukarıda da anlatıldığı gibi, tek elden çıkmadıkları meydandadır. Aynı sayfada yazıların ve kimilerinin altındaki adların başka başka oluşları bunu göstermektedir. Bazı cönkleri dolduran parçaların, imlâ bakımından da çok değişik olması buna başka bir tanıktır. Ayrıca bunların, ilk sahibinden sonra, kim bilir kaç el değiştirdiği de ilk bakışta anlaşılmaktadır. Ayrı yüzyıllarda yetişmiş şairlerin parçalarına rastlanması da bunun başka bir örneğidir (Gökyay 1984: 119; Sakaoğlu 1985: 220).

Cönklerin çoğunda yaprak veya sayfa numarası yoktur. Cönklerin enleri ve boyları hiçbir zaman birbirini tutmamaktadır. Bunların kimi sığır dili biçiminde, kimileri ise bildiğimiz defterlere benzemektedir. Meşin ciltli olanlar olduğu gibi ciltsiz olanlar daha çoktur. Bunların çoğu da yıpranmıştır. Sayfaların bir bölümü dağınık, kopuk, yırtık, kimisi birbirine yapışık olduğu için okunmaz haldedir. Yaprakları çoğu kez numaralanmamıştır; birtakımlarının yaprakları düzensizce ciltlenmiş, karmakarışıktır. (Elçin 1997: 11; Gökyay 1984: 120-121). “Kütüphanelerimizde ve anlayışsız ellerde boynu bükük, tedkikçiler bekleyen bu deftercikler²; ancak nitelikli bir incelemeye tabi tutulmamıştır. ciltleri, kâğıtları, yazıları (hat) ve bu yazılar için kullanılan boyalarla, nâdir de olsa minyatürleri ile yalnız plâstik ve tezyîni sanatlar bakımından değil, muhtevâları ile yazıldıkları devirlerin bilgilerini, edebiyat ve sanat anlayışlarını, tefekkür tarzlarını aksettirmek itibariyle de mânâlı eserlerdir. Cönkler, mecmûalara nispetle Türk halk kültürü bakımından daha büyük ehemmiyet taşırlar. Bunlar şifahi ananede, yazıya geçmemiş kültürümüzün belli-belirsiz ve fakat bâzen sağlam kilometre taşları, kırk ambar kitaplarıdır. Matbaanın memleketimize gelişinden evvel ve sonra âşıklar, meddahlar, askerler, ağalar, mollalar, kâtipler... gibi meraklılar tarafından kaleme alınan cönklerde bütün halk edebiyatı ve folklor mahsulleri karşımıza çıkar; Destanlar, koşmalar, ağıtlar, türküler, atalar sözü, mâniler, fıkralar, masallar... akla gelen ilk eserlerdir.” (Elçin 1997: 11).

² Elektronik cönkler de, bu yönüyle sahipsiz ve kıymeti bilinmeyen durumdadır. Dağınık şekilde ve herkesin evinde de bulunabilen bu elektronik hazineler, kimi zaman “hatıraları yâd etme” babından izlenmekte veya dinlenmektedir.

Elektronik İcra Ortamı ve Elektronik Cönkler

Günümüze kadar yapılmış çalışmalarda; geleneğin nazım ve nesir unsurlarının incelenmesinde, yazılı kaynaklardan olduğu kadar, sözlü kaynaklardan yararlanılmış olup, edinilebilen-ulaşılabilen malzeme toparlamış, bir kısmı ise çözümleme³ çalışmaları halinde düzenlenmiştir.

Modern teknoloji folklor alanındaki iletişim süreçlerini hızlandırmakta ve genişletmektedir. Bağlam"ı oluşturan unsurların dışında; iletişimin bir "araç"a bağlı olarak gerçekleştiği ve zamana dayalı olarak çeşitlenebilen elektronik-dijital aletlerin varlığıyla gerçekleşen icra zeminine "elektronik kültür ortamı" adı verilmektedir. Ülkemizde, 1900'lü yılların başında gramofonun tanınmasıyla bildiğimiz ve radyo, plak, pikap ve teyp gibi elektronik kültür ortamlarında, âşık tarzı verimlerin yer alması ancak takip eden yıllarda söz konusu olabilmıştır (Çobanoğlu 2000d; Özarıslan 2001; Smidchens 2000: 84). İcracı ile dinleyicinin etkileşiminin, orantısının, dinleyiciye yüklendiği bu yeni iletim-aktarım bütünlüğünde, "beğeni" yegane belirleyici unsurdur. Dinleyici, bir ücret karşılığı aldığı kaseti, istediği zaman ve hatta istediği kısımlarını dinlemek tercihi ile bu iletimde baş rolde yer almaktadır.

Walter J. Ong (1995: 99), "yazı, matbaa ve bilgisayar, sözün büründüğü teknoloji çeşitlerinden başka bir şey değildir. Söze teknoloji girdikten sonra, yeni teknolojinin sonuçlarını en iyi şekilde eleştirmek, ancak mevcut en ileri teknoloji araçlarından yararlanmakla mümkün olmuştur." diyerek, teknolojinin, sözlü kültür unsurlarının, kayıt altına alınması ile sadece "donmuş-statik" niteliği ile olumsuzlaştırılamayacağını altını çizmektedir.

"Elektronik kültür ortamının âşığı, dinleyicisinin kendisini yüz yüze bir ilişki içinde tanımadığı bir kişidir. Elektronik kültür ortamında âşık, dinleyicisinin çoğu zaman posterinden veya kasetinin kapağına basılan resminden plağı, kasete veya başka bir elektronik malzemeye kaydedilmiş icrasıyla karşısındadır. Burada âşık tamamen aradan çekilmiş ve dinleyiciyi icrasıyla âşık ticari bir ilişki bağlamında baş başa bırakmıştır. Elektronik

³ Bu "çözümleme" çalışmalarında, özellikle hikâyecilik geleneğine dair; kimi zaman "genel" bazı tespitlerle abartılı sonuçlara varıldığı görülmüştür. Varlığı yüzyıllık derinlik taşıyan kaynaklar için yazılı materyal ön planda olurken, yaşayan âşık icracılar ele alınırken de, sınırlı zamanlarda yapılan derleme çalışmaları yegane kaynak kabul edilmiştir. Bu noktada, âşıkların kasetleri ve son zamanlarda CD'leri, sadece, birer "örnek unsur" olmanın ötesinde, anlam taşımamıştır. Zira, kasetlerde yer alan nazım kısımları âşıktan farklı şekilde tespit edilmiş veya yine kasetlerde yer alan hikâye metin parçaları da, âşığın repertuarının içinde olduğu için, ayrıca kasetlerin çözümlemesi üzerinde durulmamıştır.

kültür ortamı bağlama ile icra edilen ezgi ve âşığın sesiyle kaydedilen sözler açısından yazılı kültür ortamına nazaran sözlü kültür ortamına daha yakın gibi gzlmektedir.” (obanoğlu 1999: 249).

Dursun Yıldırım (2000: 35), sözlü ve yazılı kültür yaratıcılık ortamı verimlerinin kurumları, düzenleri ve yapıları ile olduğu kadar, ortaya koydukları ürünlerle de sürekli bir etkileşim içinde toplum hayatında yer aldıklarının altını çizmektedir. Bu etkileşimle birlikte Dursun Yıldırım'ın ortaya koyduğu “metin” kavramı, iki icra ortamına bağlı olarak yaratılan kültürün, elektronik icra ile birlikte “toplum üyelerine kendini anlatır bir bitmişlik, tamamlanmışlık içinde bulunması” noktasında anlam kazanmaktadır. Türk Halkbilimi çalışmalarında, ilgili materyalin çerçevesinin çizilebilmesi ve kaynak metinler haline getirilebilmesi için, Dursun Yıldırım tarafından oluşturulan “metin” tanımı şöyledir:

“Toplum düzeni, yönetim yapıları, kurunlar, toplum ve birey ilişkileri, görgü <âdâb ve erkân>, bilim, tefekkür, edebiyat, mimarî, musikî, resim, yontu, iktisat, askerlik, tarım ve hayvancılık, zenaatler, askerlik, ulaşım ve iletişim ağları gibi alanlar hep bu ‘metin’lerden oluşur ve hayatımızın akışına yön verir. Toplumların gelişmişlik düzeyi bu ‘metin’lerin yardımı ile açıklanmaya çalışılır. Bu bağlamda, bir şiir, bir hikâye, bir ezgi, bir türkü kendi başına bir ‘metin’ olduğu gibi, bir saray, bir han, bir camia, bir ev, bir tekke, bir resim, bir köprü, bir tüfek, bir kılıç, bir sofra, bir yemek, bir oyun, bir dans da bir ‘metin’dir. Böyle olunca, onların her birini ‘söz’ olmadan, görüp, düşünüp, duyup, etkilenip, anlayıp yaratamayız. Yarattığımızı söze dökmeden ifade etmemiz, onu anlaşılr duruma getirmemiz mümkün değildir. Bunu söze dktğmzde de, ürünün/nesnenin kendini anlatacak ‘metin’i oluşmuş olur.” (Yıldırım 2000: 37).

“İnsanlar ritüelleri, isimleri, şarkıları, hikâyeleri, becerileri hatırlıyorlar, fakat nihai otoriteyi ve geleceğe aktarılma teminatını belgeler oluşturuyor.” demektedir Paul Thompson (1999: 23). Yazılı kültür ortamı cnklerinin, değişmez statik yapısına rağmen, kayıt altına alınmışlığının değeri elbette ki önem taşımaktadır. Elektronik kültür cnkleri olan kasetler de, hem yazılı kültürün “kayıt altına alınmışlık” hem de sözlü kültürdeki iletişimi canlandırma niteliği ile önem taşımaktadır. Görsel boyutu da başlı başına bir alan olan bu “sözel hafıza” niteliğinde olan cönk-kasetler, birçok alt başlık altında ele alınabilecek kadar işlevsel bir genişliğe sahiptir.

Bu çalışma çerçevesinde elektronik kayıt altında bulunan mevcut halkbilimsel hazineyi, incelemeyi kolaylaştırması ve ulaşılabilirliği dikkate alınarak, genel hatlarıyla birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Çalışmamızda, başlıkları, oluşturulma <hazırlanış biçimi> bakımından, “Amatör Kayıtlar” ve “Profesyonel Kayıtlar” altında iki ana grupta ele alacağız.

Amatör Kayıtlar <ses ve görüntü kayıtları>

- 1.Düğün, Nişan, Sünnet
- 2.Doğum günleri
- 3.Asker uğurlama ve karşılama
- 4.Hacca uğurlama ve Hacı karşılama
- 5.Gurbete akraba/arkadaş gönderme ve karşılama
- 6.Ev toplantılarında, gelen misafirlerle yapılan kayıtlar
- 7.Gezi yerlerinde yapılan kayıtlar
- 8.Amatör derleme kasetleri
- 9.Sesi güzel olan birine söylenen türkülerin kaydedildiği kasetler
- 10.Sözel ürünleri anlatabilme yeteneği olanların icralarında yapılan kayıtlar
- 11.Yöreden bir âşığın misafir edildiğinde, ev icrasında yapılan kayıtlar
- 12.Takvime bağlı günlerde yapılan faaliyetlerin amatör kayıtları

Bu maddeler, ulaşılabilir malzemeye birlikte, çok daha farklı alt başlıklar altında çoğaltılabilir.

Profesyonel kayıtlar <ses ve kamera kayıtları>, yapı itibariyle, amatör kayıtlardan farklı niteliktedir. Bu tür kayıtların bir kısmı, yapı olarak stüdyo ortamlarında hazırlanmış bir vaziyettedir. Plaklardan başlayarak, tekerlek bant, teyp kaseti, video kaseti, kamera kasetleri ve son yıllarda CD’ye kadar uzanan yelpazede söz konusudur. Stüdyo kayıtları da birkaç başlık altında ele alınmak durumundadır:

- 1.Televizyon canlı yayın stüdyo kayıtları
- 2.Televizyon banttan yayın stüdyo kayıtları
- 3.Radyo canlı yayın stüdyo kayıtları
- 4.Radyo banttan yayın stüdyo kayıtları
- 5.Dış mekan canlı yayın kayıtları
- 6.Dış mekan banttan yayın kayıtları

Elektronik kayıt araçlarından, televizyon kayıtları, var olan folklorik ürünleri, kimi zaman olduğu gibi kaydedip ve tespit altına alırken, kimi zaman da bundan çok daha farklı bir yöntem kullanmaktadır. Kendi tekniğini

ve slbunu da oluşturmuş olan görüntüyü ve sesi aynı anda aktaran bu teknolojik yapı, hitap ettiği kitleye göre, bir nevi “kendi ykleme/anlatma tekniği” (Knen 2001: 296) ile vermektedir.

Bu tür kayıtların bulunabileceği yerler de ilk elden ulaşılabilecek durumda olması itibariyle önem taşımaktadır. Profesyonel kayıtlarda, malzeme itibariyle en büyük kllyatı barındıran yerlerin başında TRT kurumu gelmektedir. Özellikle belgesel yapımları, bürosu bulunan illerde yapılan derleme kayıtları ve stüdyo kayıtları ile TRT bu konuda lider konumundadır. Bunun yanında, Kültür ve Turizm Bakanlığı da, sesli ve görüntülü arşivi ile Türkiye çapında sahip olduğu malzeme itibariyle büyük bir önem taşımaktadır. Halk Evleri ve Halk Eğitim Merkezlerinin ulaşılabilecek malzemeleri ile amatör vakıf, dernek ve kuruluşlarla birlikte, niversiteler başka bir kaynak konumundadır. Akademik boyuttaki derleme ve arşiv çalışmalarının yanında, öğrencilerin topladığı ses ve görüntü kayıtları da ayrı bir kllyat teşkil etmektedir. Özel televizyon ve radyoların (her ne kadar Türkiye’de henüz bu bilincin yerleşmemiş olmasına rağmen) arşivlerinde bulunabilecek malzeme, çalışmalara konu olabilecek nitelikte olabilir. Plak döneminden başlayarak günümüze kadar piyasaya çıkmış veya kayıtları yapıldığı halde seri üretime girmemiş ürünleri içeren plak, kaset ve CD’lerin bulunabileceği, yapımcı firmaların arşivleri de başlı başına bir alandır. zerinde durulması gereken ve önemli bir kısmı yayımlanmamış olan bir başka kaynak da yurt dışındaki üniversitelerin arşivleridir. Almanya, İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri bu konuda başvurulabilecek ülkelerin nde gelenlerindendir. Bu materyalin kullanıma sunulma biçiminin güzel bir örneğini Texas niversitesi ortaya koymuştur. “Uysal-Walker Archive of Turkish Oral Narrative” (U-W-ATON) bünyesinde bulunan ve Anadolu coğrafyasından derlenmiş malzeme, <http://aton.swco.ttu.edu.oykuler.asp> adresinde kullanıma sunulmuştur.

Elimizdeki mevcut malzeme itibariyle en zengin kaynak durumunda olan, ses kasetleri de başlı başına inceleme alanıdır. Tamamı stüdyo ortamında hazırlanmış bu kasetler, aşıkların hazırladıkları <doldurdukları> ve içeriğinde; deyiş, türkü, mani, hikâye, atalar sözü gibi sözlü ürünlerin bulunduğu elektronik cnklerdir. Bu kasetleri, genel yapısını gz önünde tutarak aşağıdaki maddeler içinde tasnif etmek mümkündür:

- 1.Destan kasetleri
- 2.Deyiş-türkü kasetleri
- 3.Atışma kasetleri
- 4.Hikâye <hikâyeli türkü> kasetleri (hikâyenin bir kısmı veya bir türkünün hikâyesi)
- 5.Sipariş kasetler

1. Destan Kasetleri

Yazılı kültür ortamında, destan satıcılığı yapan âşıklar, teknoloji ile, bu destancılığı kasetlere taşımışlardır. Kars yöresinde de örnekleri görülen destan satıcılığı, kasetlerde başlıca; deprem, diğer doğal afetler, kahramanlık, nazım halinde düzenlenmiş kaçak hikâyeleri, sosyal olgular ve harp gibi konular etrafında şekillenmiştir. Destan kasetlerinde, özellikle bir konuyu temel alan parçalar yer almaktadır. Kasete okunan destanların uzunluğuna göre değişebilen sayı, uzun destanlarda 2 veya 4 ayrı destan; kısa olanlarda ise 6 veya 7 destana kadar artabilmektedir. Dörtlük sayısı da değişebilmektedir.

Destan kasetlerinde, genel yapının yanı sıra, ustamalı veya âşığın kendisine ait diğer nazım türlerinden de örnekler yer alabilmektedir. Âşık Sırrı Deniz'in "Şemşekoğlu'na Ağıt" isimli kaseti⁴, bu başlık için örnek teşkil etmektedir. Bu tür kasetlerde, yazılı metni on kıtadan fazla olan destan metinleri kısaltılarak okunmaktadır. Kasete adını veren, Âşık Sabri Şimşekoğlu'nun ölümü için söylenen ağıt şöyledir:

Tarih bin dokuz yüz doksan yılında
Öldü Şimşekoğlu, bağrım yaralı
Serhat Kars'ta, Mezra yolunda
Göçtü kem talihim, garalı of of
Ezizim başı getti
Gözümün yaşı getti
Hani göze görünür
Usdalar başı getti

Ecel kuşu baş ucunda dolandı
İnanma azizim dünya yalandı
Bülbül sesli alem ona hayrandı
Mezara mı geldin derdi sunalı
Ezizim ganı yana
Yarası ganiyana
Âşıklar gara geysin
O Sabri haniyana

⁴ Sırrı Deniz "Şimşekoğlu'na Ağıt", Pelin Kasetçilik. Yayın numarası olmayan kartonetin iç yüzünde; yapımcı, stüdyo, prodüktör, tasarım ve uygulama bilgileri verilmiştir. Kasetin A yüzünde: Ey Arifler, Yaylalara Göçülür, Bu Nasıl Talihtir, Gardaş, Bir Ekmek İçin, Emrah. B yüzünde: Şimşekoğlu'na Ağıt, Aman Anam, Güzel Yurdumun, Sarı Gömlek, Ey Felek, Turnalar, Gariplik deyiş ve türküleri yer almaktadır.

Kimi görse sohbet eder gülerdi
Merd olanı öz gardaşı bilirdi
Kibir bilmez idi gönül alardı
Men Âşık Sabri'yi bildim bileli
Ezizim izin galdı
Yeridin izin galdı
Özün geçdin dünyadan
Hatıra sazın galdı

Âşık Denizoglu hayrandı sana
Epeyce dolaşdı sennen yan yana
Allah'dan rahmet gelsin gana gana
Bülbül yoksa bağda gülü haralı
Ezizim can alacak
Azrail can alacak
Meydanı boş bıraktın
İndi kime kalacak

Bu başlık altında bir diğer örnek de Âşık Orhan Üstündağ'ın “Çamoluk Yenice Köyüne Ağıt” isimli kasetidir⁵. Kasetin, B yüzünün sonunda yer alan ağıt destan için, âşık şu açıklamayı yapmaktadır: “*Değerli dinliyenlerim! Son zamanlarda çok acı trafik kazaları oluyor. Nice kardeşlerimizi, nice analarımızı, nice bacılarımızı kaybettik. Ne olur fazla sürat yapmasalar, kafaları biraz ayık sürseler hiç olmazsa Cenabı Mevla'da onlara yardım eder. İşde gine bir ağıt. Yıl, 2000 yılı, Haziran ayının dördüydü. Giresun'un Çamoluk ilçesinin Yenice köyündeki kardeşlerimiz. İstanbul'dan hazırlanırlar, memlekete köye gitmeğe. Bir de bir muhtarlık seçimi vesile olur. Derler ya “Ölüm gelir cihana / Baş ağrısı bahana”. Efendim bunlar çekerler tam Ilgaz taraflarına yaklaşmakta olsunlar. Karşıdan gelen otobüs ne yazık ki dikkatini kaybeder ve büyük bir feciaya yol açar ve işte orada ne yazık ki 13 tene kardeşimizi kaybetmiştik. Ölenlerimize rahmet, kalanlarımıza sağlık. Bu acıklı olayı, yine o köyden Yeniceli köyünden olan kardeşimiz Mehmet Duras beyefendi getirdi bana. Ve ordaki Necati kardeşimizin yazdıklarını ben yine kendi repertuarıma alıp düzenledikten sonra bakalım bu kardeşlerimize nasıl seslenmişiz, nasıl söylemişiz. Cenabı Allah böyle bir acı olaylar bizlere göstermesin değerli*

⁵ Orhan Üstündağ, “Çamoluk (Giresun) Yenice Köyüne Ağıt”, Cihan Aksakal Müzik. Yayın numarasının yer almadığı kartonetin iç yüzünde de âşığın ayakta bir fotoğrafı ve yapımcı firma hakkında bilgiler vardır. Kartonetin iç yüzünde ayrıca söylenen parçaların listesi verilmiştir. A yüzünde: Daha Arama, Ağlarım, Kömür Gözlüm, Âşık Babış ile Atışmalarımız. B yüzünde: Al Götür, Dünyada, Avrupa'nın Dramı, Neyin Fazla, Çamoluk Köyüne Ağıt.

dostlar. Ölenlere rahmet kalanlara sağlık ve sabırlar. Bunu da unutamıyorum ki, hele içlerinde bir Hüseyin Dayı diye birisi varmış ki, otuz seneymiş, Avrupa'dan gelmiş. İstanbul'a ki ordan da gele köyünü göre ama felek goymadı." Kasete adını veren destana başlamadan önce bu konuşmaya yapan Orhan Üstündağ, konuşmasını bitirince 11'li hece ile oluşturduğu nazım kısmına başlamaktadır:

İstanbul'dan bizler çıktık selamet
Bak ki başa gelecektir melanet
İlgaz'a gelince koptu kıyamet
Bele bir acıyı duyan ağlasın

İlk dördlüğü sazı ile ezgili söyleyen âşık, ikinci dördlüğü ezgisiz şiir şeklinde okumaktadır:

Acı haber her tarafta duyuldu
Yeniceli hepsi yola koyuldu
Cenazeler birer birer soyuldu
Böyle bir acıyı duyan ağlasın
(Analar hep yüreğini dağlasın)

Âşık, üçüncü dördlüğü de ezgili söyledikten sonra, gerçekleşmesi itibariyle de bir facia olan olay hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: "*Evet değerli dostlar. Bir de arzuları şuydu ki, Pınarbaşı diye soğuk gözeler vardı. Onları çok özlemiştiler. Ne yazık ki felek goymadı."* Âşık bu açıklamadan sonra, yine şiir şeklinde bir dördlük okumaktadır. Tamamı 11 dördlükten oluşan bu destan, ezgili ve şiir biçiminde söylenmiştir.

2.Deyiş-Türkü Kasetleri

Yapı olarak, destan kasetleri ile benzerlik gösteren bu tarz kasetlerin farkı, temel bir konu etrafında oluşturulmamış olmasıdır. Âşığın, sazı ve sesi ile beğeni kitlesine ulaşmasının bir yolu olarak, her türden türkü ve deyişin yer aldığı bu kasetlerin hazırlanış biçimi de farklı bir yapı göstermektedir. Diğer kaset türlerinde de olduğu gibi, âşıkların özellikle kendi repertuarından oluşan kasetler, deyiş-türkü kasetleridir. Bu türdeki kasetlerden olan Rüstem Alyansoğlu'na ait kasetin⁶ içeriği şöyledir: Girişte

⁶ İlk dönem kasetlerinden olup, kapakta âşığın ayakta bir resmi yer almaktadır. Seksenli yıllarla beraber kantonetlerin renklenmesi durumu bu kasette görülmemektedir. Kasetin arka kapak yüzünde, Harika Kasetçilik Sanayie dair bilgiler verilmiştir. Yayın No:159 olan kasette yer alan deyiş-türkülerin sıralaması yapılmıştır. Ancak, kartonette verilen sıralama ile, kasette yer alan sıralama birbirini tutmamaktadır. A yüzü: Van depremine ağıt, İstedim öpem yüzünden, Her türlü sefalet var Almanya'da, Pelerin, Nesine

bir saz taksimi yapılmaktadır. “Van Depremine Ağıt” ile başlayan ilk ağıt türkü, 11’li hece ile 5 dörtlükten oluşmaktadır.

Bu nasıl acıdır bu nasıl yara
Bu acıyı duyan her can ağladı
Çok nişanlı kızlar giyindi gara
Bulunmaz derdine derman ağladı

Rüstem Alyansoğlu, deyiş-türküler arasında, herhangi bir açıklayıcı arasz kullanmamaktadır. Biten deyiş-türküyü ardından gelen, diğeri takip etmektedir. Ancak, kasetin A yüzünde yer alan “Pelerin” deyişi için, âşık, deyişin kaynağı olarak şu açıklamayı yapmaktadır: *“Bizim Kars’ın doğu düğünleri çok muhteşem olur. Bir gün düğünden eve geldim. Evden, benden 3 kilo orlon ipi birden istediler, ben şaşırdım. Acaba 3 kilo orlon ipinden ne çıkar. Ben bunu sorunca, işitmediğim bir moda, pelerin receklerini söyleyince, ben zaten bunu biliyordum, çok zıddıma gidiyordu. Durun, pelerini ben size şöyle tarif edeyim de, iplerini sonra alıp geleyim der, bakalım burada ne söylüyoruz.”* Bu açıklamadan sonra 8’li hece ile 6 dörtlükten oluşan ve tekrarları yer değiştirmekle beraber farklı mısralardan oluşan deyişini söylemektedir.

Vay düşünme derin derin
Dşnsen artar kederin
Adın goymuşlar pelerin
Satanın da, alanın da
Ona para verenin de
Fabrikada ürenin de
Ona tezgah kuranın da
Sonradan dokuyanın da

Giyenler aklın aldırımış
Giymeyen gama daldırımış
Yel atmış terse kaldırımış
Satanın da, alanın da
Ona para verenin de
Fabrikada ürenin de
Tezgah üste kuranın da
Ona gözü dşnin de

gveneyim fani dünyanın, Bana devri dünya derler, İimde yüzbin derdim var, Mahpup yaralamış yaram var benim. B yüzü: Gelen ağlar giden ağlar, Gönül ne beklersin semti gurbeti, Badı sabah, Gz yaşlı bırakma, Dönelim dostlar dönelim, Kömür gözlüm, Köroğlu, Kardeş de kardeşi böyle mi gezer.

Her tarafa seda olmuş
 Giymeyenler geda olmuş
 Güya bu da moda olmuş
 Satanın da, alanın da
 Ona para verenin de
 Fabrikada öğrenin de
 Tezgah üste kuranın da

Bütün dolaşıyor yurdu
 Buna kimler tezgah kurdu
 Bunu dinimiz mi buyurdu
 Satanın da, alanın da
 Ona para verenin de
 Tezgah üste kuranın da
 Ona gözü düşenin de
 Ona iplik alanın da

Bütün dünyayı dolaşmış
 Buna kimler çığır açmış
 Nenemin de gözü düşmüş
 Satanın da, alanın da
 Ona para verenin de
 Fabrikada öğrenin de
 Ona tezgah kuranın da

Alyansoğlu'yum kızayım
 Gidip tezgahın bozayım
 Hangi bir derdi yazayım
 Satanın da, alanın da
 Ona para verenin de
 Fabrikada öğrenin de
 Ona iplik alanın da
 Tezgah üste kuranın da

1970'li yıllara ait bu başlık altında toplanabilecek kasetlerin bir kısmında "ağlayan, inleyen bir kadın sesi" ile giriş yapılmaktadır. Hüzünlü bir eda ile konuşan kadın, âşıktan ya bir istekte bulunmakta ya da içinde bulunduğu ve çaresizlik halini gösteren olay karşısında âşıktan söyleyeceği dörtlüklerle yol göstermesini, akıl vermesini istemektedir. Eşini kaybeden, eşi yurt dışına gidip dönmeyen, babasına hasret kalan bir kadın veya zaman zaman da babasından haber alamayan bir "yavru"nun acıklı haline dair

ifadeler de yer almaktadır. Destan kasetlerinde de görölebilen bu durum, esas olarak deyiş-türkü kasetlerinde söz konusudur.

3. Atışma Kasetleri

Bu içerikteki kasetler âşıkların genellikle yaş itibariyle birbirine denk kişilerin; kimi zaman ikili, kimi zaman da üçlü olarak yaptıkları deyişmelerden oluşmaktadır. Sınırlı örnekleri olsa da, usta ile çırak arasındaki karşılaşmaların yer aldığı kasetler de yapılmıştır. Ancak, Kars yöresi âşıklarının atışma kasetlerinde, genellikle yöre âşıklarından başkası bulunmamaktadır. Atışma kasetlerinde görölen önemli bir nokta da, âşıkların, “muamma” sormaları ve atışmayı o dalda yapmalarıdır.

Atışma kasetlerinin kendine göre bir işleyiş biçimi vardır. Genellikle, ağzı laf yapan veya daha acıkı Türkçe konuşan âşık, sunuş ve kasetin ilerleyen yerlerinde sıranın kimde olduğunu veya işlenecek konunun <ayak-uyak> takdimini yapar.

Hemen bütün kasetlerin girişinde, âşıklardan biri tarafından bir “saz taksimi” yapılmaktadır. Saz ile yapılan taksim bittikten sonra, bir sunuş konuşması yapılmaktadır. Âşık İlhami Demir ile Âşık Murat Çobanoğlu'nun yaptıkları atışma kasetinin⁷ içeriği şöyledir: Girişte, Murat Çobanoğlu'nu kıvrak mızrap edasıyla hareketli bir ezgi çalmaktadır. Kısa süren bu ezgiyi Murat Çobanoğlu'nun giriş konuşması takip etmektedir: “*Evet! Yine Harika Plak'ta buluştular her iki büyük ozan. Murat Çobanoğlu, İlhami Demir. Bu büyük ozanlar, tam 11 yıldan beri, Konya Âşıklar Bayramı'nda birinci alan ozanlardır. Hiddetle, şiddetle her ikisi karşı karşıla geldiler. Bakalım Harika Plak'ta ne gibi çalıp ne gibi söyleyecekler. Sırayı Âşık İlhami Demir'e veriyorum.*

İlhami Demir

Bizlerde olan arzular bütün bu cihandadır
Kainatın aradığı bu ilim Gur'an'dadır
İnsanoğlu öler gider adı galar dünyada
Akıl fikir, fehim, zeka mevcudat insandadır

Murat Çobanoğlu

Kısmetlerin paylanması yaradan rehmandadır
Bütün gulların gaderi yazılmış femandadır
Öyle bir devr-i dünyadır, gelenler göçmekdedir
Bugün dünya, yarın ahret, her gelen kervandadır

⁷ “Murat Çobanoğlu ve İlhami Demir Atışması”, Harika Plak, Yayın No: 280. Kartonette bu bilgilerin dışında herhangi bir yazı yoktur. İki âşığın ellerinde saz ile çekilmiş fotoğrafın, manzara görüntüsü üzerine oturtulması ile oluşturulmuş bir kapak resmi vardır. Ayrıca, kasetin üstünde bulunan kağıt üzerinde Harika Plak Kasetçilik'e ait adres bilgileri yer almaktadır.

İlhami Demir	Dünyadaki ararısın arzunu bulmadasın Cihanda baki değilsin, birgün de ölmedesin Sen bir tabiet misallı, saralıp solmadasın Eyyüp’de sabır var ise, Zülfügar merdandadır
Murat Çobanoğlu	Garip bağman hizmet eder bağda gülü bitirir Metlubunu Hakk’dan diler muradına yetirir İnsanoğlunda yara var, ecel gelir götürür Hepisi başa beladır, sebebi dermandadır
İlhami Demir	İlhami’yim söyledikçe coşa gelir gönlümüz Biz bu aşgın bülbülüüz açılmada gülümüz Sözü anlayan arife yalan satmaz dilimiz Ozan gerçek aşga gelse manası lisandadır
Murat Çobanoğlu	Çobanoğlu dertliyi gör, iki gözün yaş olur Namerde derdini yanma onun galbi daş olur Altunnan sarayın olsa bir gün sonu boş olur Ağa olsa, paşa olsa, sonu gabrisdandadır

“Evet bu söylediklerimiz bir divandır. Divan âşgın ses anahtarıdır. Bakalım Âşık İlhami, divaniden sonra nasıl coşar, nasıl söyler.” Murat Çobanoğlu’nun bu sözlerinden sonra, İlhami Demir “Dinle sözlerimi ozan arkadaş / Menzilini bilmeyince söyleme” diyerek 11’li hece ile ayak açmaktadır. Açılan bu ayak üzerine üçer kıtalık atışma yapılmaktadır. Son kıtayı söyleyen Murat Çobanoğlu, işlenecek konu üzerine bilgi vermek için sözü almaktadır: *“İlhami, Çobanoğlu’na bir şiddetli bakdı, yanı dikkat et ki Çobanoğlu bundan sonra kızıyorum. Bakalım Âşık İlhami nasıl kızmış ve nasıl söyler.”* Murat Çobanoğlu’nun burada kullandığı cümlelerden de anlaşılacağı üzere, dinleyicinin ilgisini yoğunlaştırmak ve atışmanın daha da “kızıştığını” belirginleştirmek üzere, özellikle seçilmiş ifadeler kullanılmıştır. İlhami Demir de, bu sözlere binaen, hızlı bir mızrap sallaması ile çaldığı coşkulu ezgi ile “Yer yüzünde melek emsali güzel / Gerdan yerindedir, dös yerindedir” diyerek yine 11’li hece ile ayak açmaktadır. Bu atışma 3’er kıtadan oluşmaktadır. Sözü bu kez İlhami Demir almaktadır: *“Evet Çobanoğlu! Zamanının dev ozanı olduğuna göre bu büyük ün yaptığina karşılık, âşıklar atışırken arada bir muamma geçer. Sana, “Karaçı” makamıyla bir muamma soracam. Dinî yönden, mecazı da pek ustasın, dinî yönden sorulara cevap vermene karşılık, usdalığını bana tanıt.”* diyerek ayak açmaktadır:

Her mecliste şöhretini yaymışsın
Bugün huzurunda dur da görelim
On dokuz kapıdan bir bina açtım

Buna akıl fikir yorda görelim

Bu ayak da 11'li hece ile oluşturulmuştur. İlhami Demir'in giriş konuşması ve sonrasında söylediği açış dörtlüğünü takiben, Murat Çobanoğlu, şunları söylemektedir: *"Evet! Âşık İlhamı, Murat Çobanoğlu'nu bir muamma sordu. İşte âşık, hakikat âşık böyle olmalıdır ki, karşısındaki âşığı denemelidir. Bakalım içi cevher mi, yoksa boş mu. Bakalım Çobanoğlu, Âşık İlhamı'ya nasıl cevap verir."*

Gönül binasına davet etmişsin
Kabul eder isen girem arkadaş
On dokuz dediğin harf-i bismillah
Anlarısın cevap verem arkadaş

Bu ayak ile âşıklar 3'er kıta söyleşmektedir. Bu muamma dörtlüklerinden sonra, İlhami Demir sözü almaktadır: *"Çok teşekkür. Muammaları çözdüğüne göre, bir kafiye, ayak."* diyerek, "Arkadaş zekana bin bereketim / Ağzındaki bu zebanla beraber" ayağını açmaktadır. 11'li hece ile söylenen bu atışma da 3'er kıtadan oluşmaktadır.

4.Hikâye <hikâyeli türkü> Kasetleri (hikâyenin bir kısmı veya bir türkünün hikâyesi)

Kaset ölçeğine sığdırılan hikâyelerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, kasetlerde bulunan âşık verimlerini genelleme tarzında bir değerlendirmeden çok, içeriğin çözümlenmesine de yardımcı olacak niteliktedir.

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta vardır: Bunlardan birincisi, kasetlerin bir kısmında bir hikâye, o kasetin iki yüzünü de dolduracak şekilde anlatılmıştır, diğer bir ifadeyle, o kaset tamamen bir hikâye kaseti olmuştur. Âşık, kasete sığması düşüncesiyle, hikâyede geçen olayları kimi zaman oldukça kısa şekilde atlamakta, kimi zaman da nazım kısımlarında bu kısıtlamaya gitmektedir. İkinci olarak da, şunu söylemek gerekmektedir ki, bu kasetlerin bir kısmında da, baştan sona hikâye anlatılmamaktadır. Kasette, deyiş-türküler yer almakta olup, kasetin bir yarısında da kısa bir hikaye anlatılmakta veya kısaltabilmenin kolay olduğu bir hikâye seçilmektedir.

Bu tarz kasetlerin bir diğer özelliği de, deyişlerle birlikte, dinleyiciye böyle bir bütünlük içinde, kasetlerin peşi sıra çıkartılmasıdır. Bir önceki kasette hikâyenin belli bir yerinde hikâyeye, elektronik kültür ortamı icrasının şekillendirdiği biçimde son verilmektedir. Ticari bir amaç

içerisinde, halkın diğer kasete de talep göstermesi için, hikâyenin diğer kısmı, bir sonraki çıkacak kasete bırakılmıştır. Hikâyenin kesildiği yer, olay halkalarının düğüm noktalarından biridir ve merak unsurunu sürekli kılmaya dönük bir tercihtir. Ancak burada gördüğümüz durum şudur ki, bu tür kasetler ne yazık ki çoğu zaman yarım kalmıştır. Kimi zaman plak firmalarından, bazen de âşıklardan kaynaklanan nedenlerle, ikinci kasette devamı anlatılması düşünülen hikâyeler, bölündüğü yerde kalmış olmakla devamı gelmemiştir.

Yener Yılmazoğlu'nun hikâye kaseti⁸, bu başlık altında ele alınabilir. Bu kaset, diğer âşık hikâye kasetleri gibi, içeriğinde sadece hikâye metnini bulundurmamaktadır. Genellikle, kasetin başında veya sonunda, âşıklar, kendilerine ait deyişlere de yer vermektedirler. Kasetin başlangıcı ve işlenişi şöyledir: Yener Yılmazoğlu, kasetin başlangıcında, kısa bir saz taksimi yaptıktan sonra, düzensiz biçimdeki şu mısraları sıralamaktadır:

Sormayın haralıyam a dostlar
Kızıl bir gürşun almışam
Yaralıyam a dostlar
Bu ses aslan sesidir
Bu ses kaplan sesidir
Bu ses demir perdeyi eriten
Kahpe Katarina'yı, Deli Petro'yu deli eden
Şeyh Şamil'in sesidir

Şamil Kafkasların hürriyet güneşidir
Şamil Türk milletinin öz be öz gardaşdır
Şamil'i bilmeyenler atasını ne bilir

Şiir halinde söylediği bu mısralardan sonra, sazını çalmaya başlayan Yener Yılmazoğlu, ezgili olarak; "Bütün dünya bunu işitsin bilsin / Sandınız mı Çeçenistan alınır" kafiyeli 11'li hece ölçüsüyle oluşturduğu kendisine ait şiiri söylemeye başlamaktadır. Bu deyiş-türkünün ardından, yine ezgili olarak kafiyeli 7'li ölçüyle söylediği türküsünü çalmaktadır.

⁸ Yener Yılmazoğlu, "Âşık Nuri'nin Hikayesi", Harika Kasetçilik, Yayın No: 4375. Kaset kartonetinde, Yener Yılmazoğlu elinde sazı oturur vaziyettedir. Fotoğrafta diğer âşık kasetlerinden farklı olarak, yaptığı televizyon programlarında da yanında bulundurduğu, bir sinema aktörü bulundurmıştır. Kasetin sırtında ve iç yüzünde yer alan 4 türkü-deyişin isimleri verilmiştir. A yüzü: Şeyh Şamil, Kuzgunlu, Âşık Nuri'nin Hikayesi. B yüzü: Âşık Nuri'nin Hikayesinin Devamı, Zamanımı Değiştirdi, Yaylalar.

Kuzgunlu'nun camısı
Yığılıfdı hamısı
Gedin deyin emime
Yoh mu arı namusu

Kuzgunlu'dan daş gelir
Ela gözden yaş gelir
Gedin deyin emime
Hanım gibi kız gelir

Kuzgunlu'dan daş gelir
Ela gözden yaş gelir
Çıkın bakın kapıya
Belki de gardaş gelir

Kuzgunlu'dan iz gelir
Telefonnan söz gelir
Gedin deyin emime
Hanım gibi kız gelir

Hikâyeye başlamadan önce söylenen bu nazım kısımlarını, geleneksel hikâye anlatım tarzındaki serküşte-sersuhana <üstatnâme> örnekleri olarak değerlendirmek mümkün değildir. Hem nazım tekniği, hem de söylenen parçaların içeriği, sözlü anlatımda şekillenen biçimin, elektronik cönk versiyonu olarak nitelendirilemez. Âşık Yılmazoğlu da, bu nazım kısımlarını, böyle bir düşünceyle söylememektedir.

Yener Yılmazoğlu, bu ezgili kısmı tamamladıktan sonra, hikâyeye başlamadan önce girişi şu şekilde yapmaktadır: “Evet kıymetli gönül dostları. Siz kıymetli dinleyicilerime bu kasetimde, Anadolumuzun güçlü ozanlarından Âşık Şenliğ’in torunu Âşık Nuru’nun hayatını anlatmaya çalışacağım.” diyerek anlatıma başlamaktadır. Hikâyenin giriş kısmı da şöyledir: “Âşık Nuri, küçük yaşlarında, babası Âşık Kasım’ın yanında, âşıklığı, saz çalmayı, türkü söylemeyi öğrenmiş, kısa bir zaman içersinde Anadolu’nun güçlü ozanlarının arasına girmişti. Ama ne yazık ki Âşık Nuri, on sekiz yirmi yaşlarında amansız bir hasdalığa yakalanır doslar. Âşık Nuri, Ankara’da, aile dosları olan Ali Bey ismindeki bir doktorun yanında tedavi görmektedir.” Anlatıcı, hikâyeye kısa bir ara verip, saziyla ezgi yapmaktadır. Bu ezgiye, mey de eşlik etmektedir. “Ne kadar doktorlar, Âşık Nuri’ye hasdalığı için uğraşır çaba harcetseler de bir türlü Âşık Nuri bu amansız dertten kurtulamaz. Bakar ki Âşık Nuri, ben günden güne saralıp solmakdayım. Babası Âşık Kasım’dan bir mekdup gelir. “Yavrum! Kurban

bayramı geliyor, dön artık." Bilmiyor ki Âşık Nuri, Ankara'da ecelnen pençeleşiyor dostlar. Birgün Ali Bey, Âşık Nuri'yi ziyaret eder. Bakar ki Âşık Nuri saralıp solmaktadır.

-Yavrum! Duydum babandan mekdup gelmiş. Seni köyüne göndereyim, der.

Artık Âşık Nuri anlamıştır ki, benim bu derdimin çaresi yoktur.

-Dokdor Bey! Senden bir ricada bulunsam yapar mısın, der.

-Buyur evladım.

-Ben bildiğiniz gibi halk ozanıyım. Burda hiç kimsem de yoktur. Eğer müsade alırsanız radyo evinde bir iki saatlik bir program yapıyım. Belki beni tanıyan bilen olur da gelir benim elimden tutar, köyüme götürür, der Âşık Nuri.

Dostlar! Dokdor Ali Bey bunu kabul eder. Âşık Nuri'ye Ankara Radyo Evi'nden bir randevu alınır. Âşık Nuri, gider, gider amma yeni evliydi, iki tane çocuğu vardı. Bakalım o radyo evinden, yıllarca sevdasını çektiği Bağda'ya neler söyleyecek. Vekaleten biz söylüyelim. Dinliyen dosdlar sağ olsun, var olsun!" Hikâyenin sonunda, ezgiyi bitirdikten sonra, bitirişi şu şekilde yapmaktadır: "Evet dosdlar. Allah Âşık Nuri'ye rahmet etsin. Dinliyen dosdlar sağ olsun var olsun." Bu girişten sonra, ezgili kısımlar gelmektedir. Hikâyenin bitiminden sonra, "Asır mı değişti nesil mi bilmem / Söz ganmaz sebiden amana düştüm" kafiyeli, 11'li heceyle oluşturduğu tüküsünü söylemektedir.

5.Sipariş Kasetler

Yaptığımız tasnife göre ilk dört sırada yer alan kasetler, stüdyo kayıtları şeklinde oluşturulmuştur. Son maddede bulunan kasetler ise; âşığın kendi evinde ve çoğunlukla tek oturumda oluşturulabilmektedir. İstek yapılan konunun niteliğine göre, aynı konunun farklı zamanlarda işlenmesi ile de birkaç oturum halinde oluşturulabilmektedir. Bu tür kasetlerin, hazırlanmasında, bir istegın varlığı yegane belirleyicidir. Ölen birinin ardından, kişinin faziletlerinin anlatılması veya genel olarak dünya hayatının faniliğinin işlendiği dörtlükler yer almaktadır. Kaseti sipariş edenlere tevekkül ve dinî mesajlar da verilmektedir. Bu tür kasetler çift yüzlü olarak daha uzun şekilde doldurulabildiği gibi, bazen de kasetin tek tarafının doldurulması şeklinde meydana çıkabilmektedir.

İstek kasetlerin bir diğer önemli konusu da "gurbet" teması oluşturmaktadır. Doğup büyüdüğü yerlerden uzaklarda yaşamak zorunda kalan kişilerin, yurt içinde veya yurt dışında, kendi yörelerinin âşıklarından, sılaya dair haberler ve köy hayatına dair konularının işlenmesi gayesi ile hazırlanan bir içerik söz konusudur.

Âşıklara sipariş olarak yaptırılan bu kasetlerin yanında, bir de yurt dışına çıkan âşıkların, misafir oldukları evde “rica” üzerine doldurdukları kasetler de söz konusudur. Yurt dışında, turist vizesiyle 1 aydan, 3 aya kadar gezen âşıklar, orada yaşayan hemşehri veya âşıksever kişilerin misafiri olmaktadır. Kaldıkları evlerde de bazen toplanan gurbetçilere çalıp söyleyen âşıkların önüne konulan bir veya birden fazla ses kayıt cihazına⁹, o gece “ev icrası”nda söylenen dörtlükler ve birden fazla âşık yada gurbette âşıklık yapan biri varsa onunla yapılan atışma-karşılaşma dörtlüklerinin yer aldığı kısımlar kaydedilmektedir. Almanya’da misafir olunan evlerde kaydedilen kasetlerde işlenen önemli bir konu da, Almanya başta olmak üzere, yurt dışında olan Türklerin karşılaştığı zorluklar ve parçalanan aileler konu edilmektedir.

Bugünkü şartlara nazaran, yaklaşık 15-20 yıl öncesinde, kasetlerin, stüdyo ortamlarında dolduruluş biçimi, genellikle, bir gün içinde gerçekleşmekteydi. Piyasasının çok iyi olduğu 1970’li yıllarda, plak şirketleri bu tarz kasetleri, âşıklara tek oturumda doldurtmaktaydı. Günümüzde ise, âşıkların bir kısmı kasetlerini tek saz ve kendi icralarından ibaret tutmayıp; “altyapı” olarak adlandırdıkları ve âşık sazının dışında; ikinci bir bağlama, kaval, mey, zurna ve davul gibi enstrümanların da kullanıldığı kayıtlar halinde oluşturmaktadır. Bu tür kayıtlarda, âşıkların, bir günde ve tek oturumda kaset doldurmaları ortadan kalkmış; kayıt süresi birkaç günü alacak şekilde bir çalışma ortamı söz konusu olmaya başlamıştır. Bu tarzda üretilen kasetlerde, âşıkların, yöresel âşık müziği formundan farklı olarak, Türk Halk Müziği şubesinde anonim veya kaynak kişiye kayıtlı olan “türkü” formuna yaklaşıyor olması söz konusudur¹⁰.

Âşık Kasetlerinde Hitap ve İcra Şekli

Elektronik cönklerde, profesyonel icracılar <âşıklar> öncelikle hitap-üslup biçiminde önemli bir farklılaşma içindedirler. Doğal icra ortamlarında, kendi ağız ve ifade özelliklerini korumayı tercih etmekte iken, bu yapı, şehir icralarında İstanbul ağzına yakınlaşma ile bir ivme kazanmıştır. Âşık icracıların, kayıt söz konusu olduğu durumlarda, söyleyişlerinde dikkate bağlı olarak yerel ağızdan sıyrılma gayreti görülmektedir. Ancak, hedef

⁹ Ev icraları, son yıllarda amatör el kameraları ile de kayıt altına alınmaktadır. Gurbetçi vatandaşlarımızdan bir kısmını temin edebildiğimiz bu kasetlerin, hatırı sayılır bir külliyat oluşturduğunu da özellikle söylemek gerekmektedir.

¹⁰ Âşık ezgisi ile Türk Halk Müziği şubesi altında tasnif edilen ezgi yapısının birbiri içine girmesi ve âşıkların artık, usta bir bağlama sanatçısı kadar saza hakimiyetleri, geleneğin durumu için olumlu bir görüntü iken “aynileşme” noktasından bakıldığı zaman, değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak ortada durmaktadır.

kitlenin yine başta “hemşehriler” olduğunu, kasete girişte hitap ile belirten âşıklar için tam bir İstanbul ağzına yönelme durumu görülmemektedir.

Âşıkların bu tür kasetlerde, kasetin A yüzünün ilk deyiş-türküsünü söylemeye başlamadan önce, dinleyiciye hitap şekli başka bir önem ve özellik taşımaktadır. Âşıklar, kasetlerde kimi zaman, karşıda bir dinleyici kitle varmış gibi düşünmekte ve deyiş-türkülerini bu üslup-tarz ile söylemektedir. Kimi zaman da, stüdyo ortamında olmanın bilinci ile, tamamen kayıt merkezli bir söylem ile konuşmakta ve söylemektedirler. Bu çalışma için incelediğimiz kasetlerden olan Âşık Murat Çobanoğlu ile Âşık Şeref Taşlıova’nın “taşlama” kasetinde¹¹ giriş ifadeleri şöyledir: “*Karşlı halk âşıklarından Murat Çobanoğlu’yla Şeref Taşlıova atışma yapıyorlar.*” Bu giriş cümlesini söyleyen Murat Çobanoğlu, ilk ayağı açmaktadır: “Dost dostunu arzuları her zaman / Şimdiki asırda aramaz olmuş”. 3’e kıtalık 11’li hece ile söylenen bu dörtlüklerden sonra, yine Murat Çobanoğlu sözü almaktadır: “*Sıra Şeref Taşlıova’da, cevap veren Çobanoğlu.*” Bu ifade, sıranın kimde olduğunu açıklamaya dönüktür. Kasette, normal akış bu şekilde sürmektedir.

Ozan Kul Nuri, Rahim Sağlam ve İhsan Yavuzer’in atışma kaseti¹² ise, girişte ve devamındaki hitaplar için başka bir örnek oluşturmaktadır. Giriş konuşmasını İhsan Yavuzer yapmaktadır. “*Evet çok değerli dinleyici büyüklerim ve gardeşlerim ve âşıksever değerli büyük insanlarımız. Burada, ben Âşık İhsan Yavuzer olarak ve karşımda Âşık Rahim Sağlam; Gümüşhane’nin Kelkit kazasından Âşık Kul Nuri arkadaşımız. Hep uzaktan birbirimizi geldik İstanbul’da Harika Plak’ta bulduk. Şu anda kendi aramızda kendi aramızda atışma düşündük. Karşılıklı söyleyeceğiz ama Kul Nuri dedi ki; “Sayın İhsan Yavuzer! Hep âşıklar birbirlerine nazire yapmışlar yani ayak kafiyeli böyle gitmişler ama önce ben sana bir soru*

¹¹ “Murat Çobanoğlu ile Şeref Taşlıova’nın Taşlamaları”, Yüksel Kasetçilik. Kaset kapağında, iki âşığın, Kars kalesini görececek şekilde bir yerde ayakta durarak, saz çalar vaziyette çekilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Bunun dışında, kaset kapağının arkasında, kasette yer alan deyişmelerin listesi verilmiştir. Verilen liste eksik olmakla birlikte şöyledir. Kısım 1: Dost dostunu hatırlardı her zaman. Garip bülbül gibi dostun bağında. Deryaya gider. Bu dünyada ne kaybolur. Dil görürsen orada ben. Örlmeden git. Hallerin nasıldır senin. Bu kaset, yurt dışında doldurulan kasetlere örnektir.

¹² Âşıklar Sohbeti 1, Ozan Kul Nuri, Rahim Sağlam ve İhsan Yavuzer, Harika Kasetçilik, No: 4356. Kasetin kartonetinde üç âşığın ayakta ve ellerinde sazları ile fotoğraf, kasetin A ve B yüzünde yer alan karşılaşmaların isimleri verilmiştir. Kartonette fotoğrafların tasarımı, baskı yeri gibi bilgiler de yer almaktadır. Kasetin A yüzünde verilen liste şu şekildedir: Sorulu Cevaplı, Ayıp Olur, Git Demesi Mühim mi? Vurun Evlatlarım. B yüzünde: Kıymetinizi, Dudak Değmez, Uyan Hanginiz. Âşıkların isimleri ve Harika Kasetçilikle ilgili bilgiler, kasetin üzerine de basılmış durumdadır.

soracam. Sen cevabını vereceksin ondan sonra da üçlü atışmamızı devam ettireceğiz.” Hani eskiden Sümmani, Şenliği Baba’ya sormuş; Şenliği Baba, Sümmani Baba’ya sormuş. Ve biz de bu Harika Plak’ta birinci atışma kaseti olarak koyuyoruz. Yıllardır, bizim kahrımızı derdimizi çekmekte olan ve bizi yöneten değerli Bayram Durmaz Tuna abimiz de şu anda bizim karşımızda sesimizi kaydediyor. Sağ olsun, var olsun. Bazı bilmediklerimizi de bize öğretiyor efenim. Aldı bakalım ki Âşık Kul Nuri ne soruyordu ve İhsan Yavuzer ne cevap veriyordu? Belki de kıran kırana atışacağız efenim. Sağ olun var olun.” İhsan Yavuzer cümlesini tamamlayıp saz çalmaya başladığı sırada, söze Kul Nuri girmektedir: “Evet saygıdeğer âşıksever dinliyenlerim! İhsan Yavuzer’in konuşmalarını hep beraber dinledik. Fakat ben bu âşık meydanına girmişken, diyorum ki meydanımızda şöyle pervasız olalım. Ne arkadaş golluyalım, ne rakip golluyalım. Esgiden âşıklarımız nasıl meydanlar gürmuşlarsa, nasıl rakiplerini tanımamışlarsa, çünkü âşık meydana girdiği zaman pehlivan gibi giyer kisbetini çıkar. Onun için ben de meydanımda rakip bilemiyorum. Herkes kendi tetbirini alsın. Ben öyle giriyorum. Gıymetli arkadaşım Rahim Sağlam biraz sonra üşlü bir goçak meydanı yapacağız. Ben şu anda aklıma gelen suallarımı, sorularımı İhsan Yavuzer’e soruyorum. Çok dikkatli olsun. Görelim Mevla’m neyler, Hak şerleri hayr eyler.” Kul Nuri’nin bu cevabî sözlerinden sonra, İhsan Yavuzer de “Sor gardaşım sor” diyerek icraya başlamaktadırlar. Değişme şu ayakla başlamaktadır: “Hazır ol cevabı ver yavaş yavaş / Sual sorsam bilir misin Yavuzer” Karşılaşma 11’li heceyle söylenen 4’er kıtadan oluşmaktadır. Karşılaşmanın bitiminde soruları soran Kul Nuri sözü almaktadır: “Evet İhsan Yavuzer çok teşekkür ederim. Bu muammamızı, soru-cevaplarımızı böylece bitirmiş olduk.” İhsan Yavuzer söze girmekte ve “Biz de teşekkür ederiz” demektedir. Kul Nuri yine devam etmektedir: “Gelecek bizden sonraki âşıklara da belki örnek oluruz.” Kul Nuri’nin bu sözlerinden sonra, sözü Rahim Sağlam almaktadır: “Evet değerli dostlar! Çok değerli arkadaşlarım İhsan Yavuzer, Kul Nuru güzel bir atışma yaptılar. Yıllardan beri zaten bir bant yapmayı düşünüyordum ancak böyle nasip oldu. Bakalım durak değişti. Ben şimdi Rahim Sağlam olarak onlara bir kafiye açıyorum.” Rahim Sağlam, 8’li hece ile şu ayağı açmaktadır: “Arkadaş gönlü incedir / Üzmeyin ayıp edersiz” Karşılaşmayı üç âşık yaptığı için, ikinci sırayı İhsan Yavuzer almaktadır. Kasetin devamında, âşıklar, söylemlerinde, birbirlerine meydan okuma tavırları içinde ara sözlerde bulunmaktadırlar. Bu kasetin devamı da bu şekilde sürmektedir.

Kasetlerde yer alan deyiş-türküler, atışma kısımları hariç, irticalen söylenen nitelikte değildir. Bir kısmı ustamalı olan bu dörtlüklerin, diğer bir kısmı da, âşıkların kendilerine aittir.

Kasetlerin Teknik ve İçerik Olarak Hazırlanışı

İlk çıkan kasetlerde, âşıkların sadece bir fotoğrafı yer almış olup, kartonetin arka yüzünde başka bir bilgi bulunmamaktaydı. Yapımcı firmaya ait bir satırdan ibaret bilgi de ilk çıkan kasetlerde bulunan bilgilerdendir.

Özellikle 1980’li yıllardan itibaren çıkan kasetlerin kapakları da (kartonet), eskiye nazaran, daha renkli ve içerik olarak da daha açıklayıcı bir niteliğe dönüşmüştür. Evvelinde, sadece kasette yer alan türkü-deyişlerin listesinin yer aldığı kaset kapaklarında, günümüzde âşığa ait birkaç kare fotoğraf ve eserlerin listesiyle birlikte; söz ve ezginin kime ait olduğuna dair açıklayıcı bilgiler, yapımcı firmanın; elektronik posta adresine kadar ayrıntılı adresi, yapımcı firmanın sahibi ve aynı zamanda “yönetmen” olarak geçen kişilerin isimleri verilmektedir. Küçük bir kağıttan ibaret olan kartonetler artık, popüler kasetlerin kartonetleri gibi iç içe katlanmış birkaç bölümden oluşmaktadır.

Kasetlerin yapıldığı-üretildiği yere göre de, Türkiye içinde veya Almanya’da yapılan kasetler şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür¹³.

SONUÇ

Elektronik cönk başlığı altında, bu çalışmanın sınırları içinde ele almaya çalıştığımız genel külliyat ve özelde teyp kasetleri, sözel anlatım türleri için olduğu kadar, görsel malzemeyi depolama gücü ile de büyük önem taşımaktadır. Âşık kasetleri ise gerek içerdikleri dörtlük sayısı, gerek hikâye metinlerinden örnek parçalar için, önemli bir kaynak durumundadır. Ayrıca, âşık müziği için de başvurulabilecek nitelikte olan bu kasetlerin, tamamına ulaşmak kolay bir iş değildir. Âşık kasetlerinin elektronik cönk durumda olmasının sözel boyutu en belirleyici unsurdur.

Elektronik cönkler için, sistematik bir arşivin kurulması gerekmektedir. Bu arşivin içeriğinde, yukarıda saydığımız kurum ve kuruluşlardaki materyal ile amatör kişilerin repertuarı gibi unsurların mutlaka bir araya getirilmesi ve fihristinin çıkartılması gerekmektedir. Halihazırda, Türkiye’de, ilgili kurum ve kuruluşlarda bulunan, yazılı materyalin durumu düşünüldüğü zaman, sözlü kültür arşivinin en önemli parçası durumda olan “elektronik cönk”lerin böyle bir külliyatta toplanmasının zorluğu da zorunluluğu da ortadadır.

¹³ Âşıkların son yıllarda CD olarak çıkarttıkları yapımlar, henüz genele teşmil edilecek orana ulaşmış değildir.

Belli bazı firmaların, daha yoğun olarak hazırladığı bu kasetler, geleneğin sürekliliği için çok önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Türkiye’de, devletin 1980’li yıllarla birlikte farklılaşan politikalarından, âşıklar da payına düşeni almıştır. Dönem olarak 1985’lere gelinceye kadar, kahvelerde fasıl yapmak, ‘özel izin belgeleri’ ile mümkün olmuştur. Kahvelere gelenlerin yoğun bir kalabalık teşkil etmesi, bu noktada, yerel idarenin tedirginlik duyduğu bir husus olmuştur. Yaklaşık 5 yıllık bir dönemi kapsayan 1980 ile 1985 yılları arasında ülke çapında yapılan âşık program organizasyonlarının da kısıtlanmış olması ve kimi zaman da hiç yapılmaması, teyp kasetlerinin önemini daha da arttırmış ve azalmış olmasıyla birlikte günümüze kadar taşımıştır.

Bu kasetler, şehirlerde, köylerde ve gurbet diyarlarda bir ihtiyacı gidermekle kalmamış, yetişmekte olan çırakların, usta malı deyişleri ve ‘âşıklama’ saz çalış tarzını öğrenmelerinde de çok büyük bir kaynak niteliği oluşturmuştur. Özellikle yurt dışında, geleneğe hevesli ve yetenekli kişilerin, düğün ve kahve ortamlarından uzak olduğu gerçeğini hesaba kattığımızda, âşık kasetlerinin ve amatör kayıtların, âşık adayları için, neler sağlayabildiğini görebiliriz.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, yazılı cönklerden çok daha geniş bir içeriğe sahip olduğunu, örnek kaset ‘metin’lerde de gördüğümüz ürünler, Türk Halkbilimi için, ilgili araştırmacılar için bitmez tükenmez bir hazine durumundadır.

Türk halkbiliminin elektronik kaynaklarda var olan materyallerin düzenlenmesi ve kullanılması, “somut olmayan kültürel mirasın korunması bünyesinde ‘Halk Bilgisi Müzesi’” (Aslan 2004: 68; Ekici 2004: 63-64) için de önemli bir tamamlayıcı unsur işlevini üstlenecektir.

Kaynakça

- ASLAN, Ensar, (2004). “Görsel ve İşitsel Halkbilimi Müzelerine Doğru”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Başak Matbaacılık, Ankara, s. 67-69.
- ÇOBANOĞU, Özkul, (1999). “Elektronik Kültür Ortamında Âşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Çukurova Âşıkları Üzerine Tespitler”, *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, (30 Kasım-02 Aralık 1998-Adana), Adana Valiliği Yayını, Adana Ofset, Adana, s. 246-253.

- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayını, Başer Matbaası, Ankara.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, (1978a). "Karacaoğlu'nın Bir Şiiri Üstüne: Cönklerin Güvenilirlik Derecesi II", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Yıl 29, Cilt 17, Sayı 342, Ocak, İstanbul, s. 8213-8214.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, (1978b). "Karacaoğlu'nın Bir Şiiri Üstüne: Cönklerin Güvenilirlik Derecesi III", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Yıl 29, Cilt 18, Sayı 343, Şubat, İstanbul, s. 8231-8234.
- EKİCİ, Metin, (2004). "Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı ve Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler ve Ülkelerden Örnekler", *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Başak Matbaacılık, Ankara, s. 57-66.
- ELÇİN, Şükrü, (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları 1*, Akçağ Yayını, Başer Basım Yayını, Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, (1984). "Cönkler Üzerine", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, Ayırbasım, Anadolu Sanat Yayınları, s. 107-173.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Cilt 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1993:73-75.
- KÜNÜÇEN, Hale, (2001). "Geleneksel Kültür Değerlerimizin Çağdaş Medya Teknikleriyle Tanıtımı", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl 7, Sayı 18, Nisan-Nayıs-Haziran, Ankara, s. 291-299.
- ONG, J. Walter, (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*, Metis Yayınları, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- ÖZARSLAN, Metin, (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yayını, Başer Matbaası, Ankara.
- THOMPSON, Paul, (1999). *Geçmişin Sesi-Sözlü Tarih*, Çev: Şehnaz Layikel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 84, Numune Matbaacılık, İstanbul.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, (2005). Türk Dil Kurumu Yayını, 10. Baskı, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1985). "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, (ayrı basım), s. 219-226.
- SCIDCHENS, Guntis, (2000). "Folklorizmi Yeniden Değerlendirmek", (*Journal of Folklore Research*, v:36, no:1, 1999, p:51-70), Çev: Altuğ Yılmaz, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt VI, Sayı XXIV, (2000/4) Ankara, s. 81-100.
- YILDIRIM, Dursun, (2000). "Türk Sözel Kültüründe Süreklilik <Osmanlı Hânedanlığı Döneminden Cumhuriyete>", *Türkbilg Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 2000/1, Ankara, s. 32-45.
- YILDIRIM, Dursun, (2003). "Balkan Üçlemesi ve Tarih", *Türkbilg Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Ekim, 2003/6, Ankara, s. 144-160.